УДК 658.153(477)

Н. А. СТЕЦЕНКО, С. М. ЗАЇКА
Хмельницький національний університет

БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

В статті досліджено виникнення та етапи розвитку банківського кредитування. Проаналізовано динаміку банківського кредитування протягом 2010–2014 років, виявлено позитивні та негативні тенденції у банківському кредитуванні.

Ключові слова: банківське кредитування, не фінансові корпорації, банківська установа, кредитор, депозитні корпорації.

N. A. STETSENKO, S. M. ZAIKA
Khmelnytsky National University

BANK LENDING: DEVELOPMENT HISTORY AND CURRENT STATUS

The paper investigates the emergence and development stages of bank lending. The dynamics of bank lending during 2010–2014 years was analysed, positive and negative trends in bank lending were found. Bank lending plays an important role in the functioning of all areas in the development of a market economy, which necessitates the implementation of all possible measures to ensure the effectiveness of the organization, delivery and return of bank loans.

Key words: bank lending, finance corporation, financial institution, lender, escrow corporation.

Актуальність. Банківське кредитування є необхідним джерелом стимулювання розвитку економіки і джерелом реалізації кредитних відносин з метою отримання прибутку комерційним банком. Сучасні тенденції свідчать про наявність проблем у забезпеченні кредитними ресурсами суб'єктів економічної діяльності. З одного боку, банки не в змозі забезпечити повністю необхідними кредитними ресурсами, а з іншої – більшість підприємств відноситься до категорії високоризикових, що тягне значний приріст процентної ставки і ускладнює можливість скористатися кредитом. Підвищення ефективності банківського кредитування – одна з актуальних, гострих і складних проблем, яка існує на сьогоднішній день. Адже наразі банківські установи дещо уповільнили свою діяльність на ринку кредитування, що є наслідком як світової економічної кризи, так і внутрішні з проблем нашої держави.

Аналіз останні наукових досліджень. Проблемам банківського кредитування присвячено праці вітчизняних і зарубіжних авторів, зокрема: Е. Долана, О. Заруби, С. Ілляшенка, О.Кириченка, І. Лютого, Ю. Масленченкова, М. Пуховкіної, П. Роуза, К.Садвокасової, І. Осадчого та інших. В наукових працях вищезгаданих вчених представлена сучасна організація кредитування в економіці, а також можливі проблеми в банківському кредитуванні. Віддаючи належне науковим напрацюванням вчених з даної проблематики слід зауважити, що існує потреба в її подальшому дослідженні. Це обумовлено недостатнім рівнем розробки окремих питань, оскільки стан банківського кредитування з кожним роком змінюється і постають нові проблеми, які потребують вирішення.

Метою статті є дослідження виникнення та розвитку кредиту, аналіз стану банківського кредитування в Україні, виявлення тенденцій та перспектив удосконалення банківського кредитування.

Виклад основного матеріалу. Розвиток банківського кредитування характеризуються різними стадіями, які можна виділити відповідно до макроекономічних змінами в економіці. Іудеї використовували особистий кредит ще в VI ст. до нашої ери і за борги відправлялися в боргове рабство. Проте, цар Соломон заборонив таке рабство і звернув особисту відповідальність в майнову. Він видав закон, за яким боржник відповідав перед кредитором своїм майном, а не особистою свободою.

Також у 1750 р. до н. е. використовували кредит і у Давньому Вавилоні, де центрами кредитних операцій виступали храми. У них зберігалися зерно, посуд, срібло та ін. цінності. Кредитні операції проводили служителі храму. Найвідомішими храмами, що виконували функції банків, були Дельфійський, Ефейський, Делоський та Самоський.

В Афінах кредитування стало відоме у IV ст. до н. е. У ролі кредиторів виступали трапезити, які були також зберігачами скарбів, посередниками та свідками у процесі здійснення різноманітних операцій та укладання договорів. Кредити могли надаватися на різноманітні цілі, наприклад на оплату дорогих літургій, викуп з полону, прийом гостей, одруження дітей, похорони тощо. Що стосується кредитів на виробничі потреби, то вони переважно надавалися на створення підприємств, заснування власного бізнесу і рідше на розширення вже існуючої діяльності. Кредити могли надаватися під будь-який процент, оскільки їх розмір законодавчо не регулювався і не було встановлено жодних обмежень щодо рівня процентної ставки. Проценти за кредити встановлювалися, як правило, у межах 12%.

Звичаї кредитування, що були започатковані у Стародавній Греції, були перейняті колоніями її полісів у Північному Причорномор'ї і таким чином потрапили на українські землі. Колонізатори і торговці активно використовували їх в Ольвії, Тирі, Херсонесі та інших містах українського Причорномор'я [1, с. 254].

У Стародавньому Римі кредитна діяльність практикувалася ще у V ст. до н. е та була більш врегульованою, про що свідчать записані на мідних дошках закони. Римське право містило розроблені закони, які відігравали значну роль у розвитку банківництва та кредитування. Римські банкіри називалися менсаріячи, які поділялись на нуммуляріїв та аргентаріїв. Банкіри, які займалися видачею кредитів, звалися аргентаріями. Окрім видачі кредитів, аргентарії здійснювали також інші операції, зокрема, приймали вклади та проводили безготівкові розрахунки

Кредитні операції у середньовічній Європі були і найприбутковішими, і найризикованішими банківськими операціями. Зокрема, банкіри, які обслуговували іноземних правителів, залежали від економічного і політичного становища в державі своїх клієнтів.

У XIV–XVII ст. у період існування Польсько-Литовської держави кредитування знаходилось на досить високому ступені розвитку. Першими банками на цій території можна вважати побожні банки, які надавали безпроцентні кредити своїм членам у разі великої потреби. Були добре розвинуті і лихварський, і комерційний кредит.

На українських землях у середньовіччі кредит був децентралізованим, позики надавалися окремими особами (переважно купцями), які мали вільні грошові кошти, тим, хто відчував потребу у додаткових капіталах.

Таблиця 1

Етапи розвитку кредитування в Україні

Період	Характеристика стану кредитування
XVI ст.	кредит набував ознак централізованості. Зокрема, майже у кожному місті чи містечку була певна кількість громадян (у великих містах – купці, у малих – заможні ремісники), які в значних розмірах надавали гроші в позику, що приносило їм вагомі доходи
XVII ст.	існували установи, де укладалися кредитні угоди, які стосувалися застави маєтків, купівлі ренти, забезпечення кредиту нерухомістю, надання позик під боргові розписки
XVII – XVIII ст.	на західноукраїнських землях у господарстві Речі Посполитої кредитна діяльність проявлялась у виді надання сільських та міських кредитів. Кредити могли надаватися як у грошовій, так і у натуральній формах (зерном, сіном). Кредиторами виступали поміщики. У деяких селах утворювались общинні кредитні установи, які надавали в позику грошові кошти, а також зерно чи інші товари. Цільове призначення кредитів, які надавалися селянам, було різним. Зокрема, на навчання ремеслу, відкриття ремісничої майстерні, торговельного закладу, купівлю худоби, землі, покриття збитків від стихійних лих. Грошові позики були, як правило, середньостроковими (від 1 до 3 років). Проценти за користування були низькими (у межах 3–6%), а інколи і зовсім не сплачувалися. Проценти з кредитів у натуральній формі сплачувались тим самим товаром, який був наданий у кредит. Наприклад, позики у зерні надавалися під 12,5% і сплачувалися також зерном. Забезпеченням кредиту виступав урожай чи худоба, які повинні були перевищувати наданий кредит удвічі. Найдорожчим був лихварський кредит.
У першій половині XIX ст.	у Галичині діяло багато приватних банкірських фірм (Банкірський дім Натансон і Каллір у Бродах, Банкірський дім Озіяпіа Хоров і на у Львові, Фірма Шеленберга, Банкірський дім Шути і Гаги та Банкірський дім Якоба Уляма у Львові), які надавали як короткострокові (до року), так і довгострокові (від 5 років і більше) кредити населенню. Процентна ставка складала 6-7%. У забезпечення приймались, як правило, земельні ділянки та нерухомість
На початку XIX ст.	на українських землях у складі Росії, поруч із появою мережі установ Державного банку Російської імперії (у Києві, Харкові, Одесі), створювалися іпотечні банки (Земський банк Херсонської губернії в Одесі, Харківський, Київський та Полтавський земельні банки) та відкривалися відділення російських державних іпотечних банківських установ (Селянського поземельного та Державного дворянського земельного банків). Метою створення банків було, насамперед, задоволення потреб споживачів у кредитних ресурсах. Кредити надавались як короткострокові, так і довгострокові (34–66 років). У забезпечення найчастіше приймались земельні ділянки та міська нерухомість. Процентна ставка встановлювалась на рівні 6%.
У 1923 р.	почав свою діяльність Державний банк СРСР. Основним завданням діяльності банку було кредитування промисловості, сільського господарства, товарообігу та упорядкування грошового обігу. Ставки за кредитами були дуже високими і складали 8–12% не місяць.
Після 1991 р.	основними кредиторами стали комерційні банки, у тому числі колишні державні, а позичальниками – підприємства різних форм власності, приватні підприємці та окремі громадяни. Значні зміни відбулись у формах і видах кредитів, особливо в методах кредитування. Від кредитування численних окремих об'єктів, передбаченими банківськими інструкціями в радянський час, банківські установи перейшли до кредитування суб'єктів, турбуючись насамперед про свої доходи і повернення кредиту. Замість досить складного порядку кредитування, який передбачав значні особливості для підприємств окремих галузей чи підгалузей економіки, кредитування почало здійснюватись в основному на покриття дефіциту оборотного капіталу підприємств та для задоволення споживчих потреб населення.

Особливістю кредитування у Західній Україні у складі Австро-Угорської імперії було те, що свою діяльність на цій території здійснювала значна кількість іноземних банків (австрійських, угорських, німецьких, польських). Водночас були створені і власні приватні банківські установи (Галицький гіпотечний банк, Львівський парцеляційний банк, Промисловий банк у Львові, Буковинський крайовий банк, Буковинський завдатковий банк (створений поляками), який спеціалізувався на видачі короткострокових кредитів, Буковинський кредитний земельний банк, який займався довгостроковим кредитуванням).

Кредити надавалися також ощадними касами (Австрійська ощадна та Галицька ощадна каси у Львові, Українська щадниця), повітовими і міськими касами (Галицька поштово-ощадна каса, Центральна ощадна каса рільничих спілок. Львівська міська ощадна каса).

Фінансово-кредитна система України у складі Російської імперії характеризувалась також існуванням приватних земельних банків (Сільський банк графині О. Браницької у Білій Церкві, Сумський селянський банк), акціонерних банків (Харківський торговельний банк, Київський приватний комерційний банк, Миколаївський комерційний банк, Кременчуцький комерційний банк, Кам'янець-Подільський комерційний банк, Одеський обліковий банк, Одеський торговельно-промисловий банк та інші) та розгалуженою мережею товариств взаємного кредитування, позичково-ощадних кас та кредитних товариств райффайзенівського типу.

Розвиток кредитної діяльності в Україні у період адміністративно-командної економіки був дещо сповільнений. Радянський уряд здійснював регулювання кредитної діяльності і встановлював жорсткі ліміти кредитування. Усі приватні кредитні установи підлягали націоналізації та об'єднувалися з центральним банком (Народний банк РРФСР).

Банківська справа у СРСР була монополією держави. Для фінансування різних галузей народного господарства створювалися спеціалізовані банки (Всеукраїнський кооперативний банк, Торговельний промисловий банк (Промбанк), Електробанк, Центральний банк комунального господарства і житлового будівництва (Цекомбанк), Центральний сільськогосподарський банк (ЦСГбанк), Банк для зовнішньої торгівлі СРСР (Зовнішторгбанк) та інші), яким план кредитування складався централізовано Державним банком. Створені банківські установи могли надавати лише довгострокові кредити, а Державний банк – короткострокові. Однак, в останні роки існування СРСР спостерігалася певна лібералізація, яка полягала у можливості створення акціонерних та кооперативних банків.

Розглянемо детальніше сутність банківського кредиту. Зокрема, у фінансовому словнику-довіднику дане наступне трактування «кредит» як форма передачі у тимчасове користування коштів у грошовій і грошово-натуральній формі на умовах строковості, повернення, платності та цільового характеру, що надається однією юридичною або фізичною особою – кредитором, іншій особі – позичальнику [6]. Визначення терміну «банківський кредит» що наводиться в Законі України «Про банки і банківську діяльність» базується на сутності банківських кредитних операцій. Статтею 2 цього закону трактування кредиту зводиться до того, що банківський кредит – це будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження терміну погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату відсотків та інших зборів з такої суми [2]. Податковим кодексом України, який набрав чинність 1.01.2011 р. визначення категорії кредиту розглядається окремо в товарній і фінансовій формі. Товарний кредит відповідно до Податкового кодексу України – це товари (робота, послуги), що передаються резидентом або нерезидентом у власність юридичних чи фізичних осіб на умовах договору, що передбачає відстрочення остаточних розрахунків на визначений строк та під процент. Товарний кредит передбачає передачу права власності на товари (роботи, послуги) покупцеві (замовникові) у момент підписання договору або в момент фізичного отримання товарів (робіт, послуг) таким покупцем (замовником), незалежно від часу погашення заборгованості. Фінансовий кредит – це кошти, що надаються банком-резидентом або нерезидентом, що кваліфікується як банківська установа згідно із законодавством країни перебування нерезидента, або резидентами і нерезидентами, які мають згідно з відповідним законодавством статус небанківських фінансових установ, а також іноземною державою або його офіційними агентствами, міжнародними фінансовими організаціями та іншими кредиторами-нерезидентами юридичній чи фізичній особі на визначений строк для цільового використання та під процент [5].

На основі статистичних даних НБУ прослідкуємо стан кредитування в Україні у період з 2010 по 2014 рок (таблиця 2).

Таблиця 2

Кредити, надані резидентам у розрізі секторів економіки, млн грн.

Сектор економіки	Роки					Абсолютне відхилення,+-			
	2010	2011	2012	Вересень 2013	Вересень 2014	2011-2010	2012-2011	2013-2012	2014-2013
Інші фінансові корпорації	13430	16441	16229	18341	21400	3011	-212	2112	3059
Сектор загального державного управління	8817	8532	5803	5326	5671	-285	-2729	-477	345
Не фінансові корпорації	500961	575545	605425	647274	756858	74584	29880	41849	109584
Інші сектори економіки	209615	201291	187685	193363	207905	-8324	-13606	5678	14542
Усього	732823	801809	815142	864304	991833	68986	13333	49162	127529

Як бачимо з таблиці 2, вартість кредитів, наданих резидентам у розрізі секторів економіки зростає протягом періоду, що аналізується. Протягом останніх двох років сума виданих кредитів зростає за всіма секторами економіки. Найбільшу суму кредитів видано не фінансовим організаціям – в 2014 році на 1099584 млн грн більше, ніж в 20113 році [3].

Таблиця 3

Кредити, надані резидентам у розрізі видів валют і строків погашення

	Роки					Абсолютне відхилення,+-			
	2010	2011	2012	Вересень 2013	Вересень 2014	2011-2010	2012-2011	2013-2012	2014-2013
У національній валюті	395504	478596	515580	558059	552187	83092	36984	42479	-5872
До 1 року	173845	218240	255556	285342	263917	44395	37316	29786	-21425
Від 1 року до 5 років	171949	200142	194559	202633	218828	28193	-5583	8074	16195
Більше 5 років	49709	60214	65465	70084	69442	10505	5251	4619	-642
В іноземній валюті	337319	323213	299562	306244	439646	-14106	-23651	6682	133402
До 1 року	68927	79182	88681	102623	134622	10255	9499	13942	31999
Від 1 року до 5 років	103655	100860	99952	103775	166773	-2795	-908	3823	62998
Більше 5 років	164737	143171	110929	99846	138250	-21566	-32242	-11083	38404
Усього	732823	801809	815142	864304	991833	68986	13333	49162	127529

Загальний обсяг кредитних вкладень у національній валюті станом на вересень 2014 року становив 558059 млн грн, що менше на 5872 млн грн порівняно з попереднім періодом. Натомість кредитні вкладення в іноземній валюті збільшилися на 133402 млн грн і становили 439646 млн грн станом на вересень 2014 року. Протягом періоду, що аналізується переважна частка кредитів була видана у національній валюті, проте значна частина видавалась і у іноземній валюті. Так, в 2014 році частка кредитів, виданих у національній валюті становила 55,67 %, а частка кредитів, виданих в іноземній валюті – 44, 33 % [3].

Висновок. Підсумовуючи вищесказане, відмітимо, що банківське кредитування відіграє досить важливу роль в функціонуванні всіх сфер за умов розвитку ринкової економіки, що зумовлює необхідність реалізації усіх можливих заходів задля забезпечення ефективності організації, надання та повернення банківських кредитів. Проте, на сьогоднішній день банки стикаються із значними проблемами у своїй діяльності внаслідок девальвації гривні, анексії Криму і розгортання військового конфлікту на Донбасі. Для збереження досягнутого банкам необхідно звернути увагу на наступні моменти:

- проведення обережної кредитної політики з підвищенням процентних ставок,
- моніторинг складових кредитного портфеля та невідкладні дії керівництва банківських установ з управління ризиками
- впровадження якісних за характером заходів щодо покращення структури кредитного портфеля.

Література

1. Владичин У. В. Банківське кредитування / У. В. Владичин. – К. : Атака, 2008. – 648 с.

2. Про банки і банківську діяльність : закон України // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 1. – С. 3 – 47.

3. Матеріали Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua

4. Мєзєнко К.В. Сучасний стан банківського кредитування в Укаїні / К.В. Мєзєнко, В.І. Успаленко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2012. – № 2. – С. 95–102.

5. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : станом на 02. груд. 2010 р. № 2755-VI // Офіційний сайт податкової адміністрації України. – 394 с. – Режим доступу : http://sta.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=300762&cat_id=300760.

6. Фінансовий словник-довідник / [М.Я. Дем'яненко, Ю.Я. Лузан, П. Т. Саблук, В.М. Скупий та ін.] ; за ред. М.Я. Дем'яненка. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 555 с.

7. Чайковський Я.І. Тенденції, сучасний стан та перспективи розвитку банківського кредитування в Україні / Я.І. Чайковський // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет ; редкол. : С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. – Том 13. – С. 238–246.

References

1.Vladychyn U. V. Bankivske kredytuvannia / U. V. Vladychyn. – Kyiv : Ataka, 2008. – 648 s

2.Zakon Ukrainy «Pro banky i bankivsku diialnist» // Zakonodavchi i normatyvni akty z bankivskoi diialnosti. – 2001. – № 1. – S. 3 – 47.

3.Materialy Natsionalnoho banku Ukrainy. URL: http://www.bank.gov.ua

4.Miezienko K.V. Suchasnyi stan bankivskoho kredytuvannia v Ukaini / K.V. Miezienko, V.I. Uspalenko // Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy mashynobudivnoi haluzi: problemy teorii ta praktyky, 2012, № 2(18 95-102

5.Podatkovyi kodeks Ukrainy: za stanom na 02. hrud. 2010 r. #2755-VI (zi zminamy vnesenymy zakonom: za stanom na 19. trav. 2011 r.): elektronnyi resurs u holovnii, Podatkovyi kodeks : //Ofitsiinyi sait podatkovoi administratsii Ukrainy. – 394 s. URL: http://sta.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=300762&cat_id=300760.

6.Finansovyi slovnyk-dovidnyk / M.Ya. Demianenko, Yu.Ya. Luzan, P. T. Sabluk, V.M. Skupyi ta in.; Za red. M.Ya. Demianenka. – K.: IAE UAAN, 2003. – 555 s.

7.Chaikovskyi, Ya. I. Tendentsii, suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku bankivskoho kredytuvannia v Ukraini / Ya. I.Chaikovskyi // Ekonomichnyi analiz : zb. nauk. Prats / Ternopilskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet; redkol.: S. I. Shkaraban (holov. red.) ta in. – Ternopil : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu «Ekonomichna dumka», 2013. – Tom 13. – S. 238-246

Надійшла 22.11.2014; рецензент: д. е. н. Тельнов А. С.